

DR. DIENES VALÉRIA ÉS BÁRDOS LAJOS MŰVÉSZETÉNEK KÖZÖS VONÁSAI

Dr. Németh András az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolában tartott reformpedagógiai előadásában tett említést Dienes Valéria művészeti és reformpedagógiai tevékenységeiről. Ezek az előadások keltették fel bennem az érdeklődést a téma iránt. Mielőtt a közös művészetükről beszélnék, bevezetésképpen Dienes Valéria rövid életútját mutatom be, mert a zenészek általában Bárdos Lajos életrajzát jól ismerik.

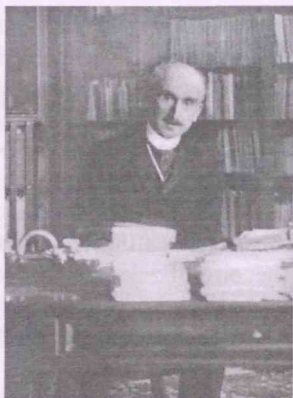
Dr. Dienes Valéria (született Geiger Valéria) író, filozófus, matematikus és zenész 1879. május 25-én született Szekszárdon. Másod unokatestvére volt Babits Mihály; gyerekkorukban családjaik egymás szoros közelségében éltek. Babits négy évvel volt fiatalabb Geiger Valériánál. Érdekes alakját Babits Mihály meg is örökítette "Halálfiái" című regényében.

Dienes Valéria 13 éves volt, amikor elhagyta szülővárosát. A szekszárdi és a pápai felsőbb leányiskola elvégzése után a Győri Állami Tanítóképzőben 1897-ben tanítói, a budapesti Erzsébet Nőiskolában 1901-ben polgári iskolai tanári oklevelet szerzett. Érdekeség, hogy két „oklevél” megszerzése sem volt elég az érettségi bizonyítványhoz, s mivel a budapesti tudományegyetemen kívánta folytatni tanulmányait, ahhoz előbb – a budapesti Bujkovszky utcai reáliskolában magánúton – érettségi vizsgát kellett tennie. A budapesti tudományegyetem matematika–fizika (valamint filozófia-esztétika) szakán elsősorban Dr. Eötvös Loránd, Beke Manó és Alexander Bernát előadásait hallgatta, a Zeneakadémián pedig zeneszerzést és zongorát tanult Szendy Árpádnál.

Geiger Valéria bölcsészdoktori értekezését 1905-ben védte meg "Valóságelméletek" című értekezésével matematikából, fizikából, filozófiából és esztétikából a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Az első magyar professzornő volt. Pszichológiai és filozófiai esszéket írt a Huszadik Század, a Nyugat, a Gyermekvédelem és más folyóiratokba.

Matematikai tanulmányait az 1908–1909-es tanévben a párizsi Sorbonne-on folytatta. Itt megvédte második doktori vizsgáját matematikából. Ezt követően még két tanévet töltött ösztöndíjjal Párizsban, ahol a Nobel díjas Henri Bergson filozófiai előadásait hallgatta, akivel annyira összeharátkozott, hogy megkapta tőle – egyetlenként – műveinek magyarra fordítási jogát. Később lefordította Bergson több művét magyarra, sőt John Locke és Descartes írásait is az ő révén ismerhette meg a magyar közönség.



Párizsi tartózkodása alatt háromszor látta Isadora Duncan-t, a modern „szabad tánc” úttörőjét, és látogatta Raymond Duncan „görög torna” tanfolyamait, amelyek nagy hatást tettek rá.

Amikor 1912-ben hazatért, baráti körben (Gödöllő-i Művésztelep, Huszadik század köre, Tisztviselő telepi értelmiségiek, Gyermektanulmányi Társaság, Feministák Egyesülete) bemutatta és elmagyarázta a Duncan-féle természetes tánc mozdulatanyagát, majd a nagy érdeklődés hatására tanfolyamot indított, de saját maga – mint komoly filozófus – szégyellten nyilvánosan tánctanítással foglalkozni, ezért 1917-ig Bertalan Vera nevű barátnőjének tanította be a görög torna gyakorlatait óróról órára.

Dienes Valéria érdeklődése az emberi test mozdulatlehetőségei felé fordult, amelyeket matematikán és filozófián csiszolt agyával elemezni kezdett. A tanfolyamból iskola lett, ahol a kialakuló mozdulattörvényeket a gyakorlatban lehetett ellenőrizni. Művészi alkotások születtek, amelyeket 1917-ben orkesztikának nevezett rendszerének képviselőivel (vagyis iskolájának növendékeivel) a budapesti Uránia színházban be is mutatott. Ez volt a magyar szabad táncknak (a ma modernnek nevezett tánc „ősének”) első színpadi megjelenése hazánkban.

Koreográfiai összefoglalóan a következő csoportokba oszthatók:

- a) nagy formátumú misztériumdrámák leginkább a magyar történelemből vett témákkal (pl. Szent Imre Misztérium, A gyermek útja, Patrona Hungariae stb.);
- b) parabolajátékok bibliai témakörből (pl. A nyolc boldogság, A tíz szűz, Magvető, stb.);
- c) mesejátékok (pl. Csipkerózsza, Hófehérke, Hamupipőke stb. saját verses szövegekkel);

d) költői arcképek (pl. Babits, Tagore költeményeivel stb.);

e) jellemrajzok, mozdulatképek (pl. Hajnalvárás, Kék álom, Divattörténeti bemutató, stb.);

f) rendszertani etűdök (leginkább az évente megrendezett ún. „nyilvános órák” számára), tánctanítás (ún. szalontánc tanítása) között.

Az 1920-as, 30-as években mozdulatművészettel és szemiotikával, különböző jelrendszereknek az emberi mozdulatokban való kifejezésével, a művészeti mozgás jelkoreográfiájával is foglalkozik. A mozdulatművészettel a test helyes kifejlesztését, a test erősödését és gyarapodását művészi eszközökkel akarja szolgálni.

1934-ben a magyar filozófiai nyelv fejlesztése terén elért eredményeiért Baumgarten-díjjal jutalmazták. Dienes Valéria sokoldalú egyéniségét a Magyar Televízió egy portréműsorban mutatta be 1975-ben. 1978. június 8-án, életének 100-ik esztendejében halt meg

„...énelőlem négy rapszódia kerekedett az élet folyamán. Mert négy szerelmem volt: a zene, a matematika, a filozófia és az orkesztika. Mind a négy révén valami többet kerestem a világból...” (A polihisztor Dienes Valéria önmagáról)

Orkesztikai Iskolájának mozdulatanyagát Párizsból hozta magával. Célját önmaga jelölte meg: *„a test fejlesztése a lélek érdekében”*. Az erkölcsi szépséget akarta a művészet területén otthonossá tenni. Így éledt újra az iskola, amelyben Dienes Valéria folytatta pedagógiai és művészeti tevékenységét, mozdulatrendszerének elméleti és gyakorlati fejlesztését mintegy húsz éven át.

A Bergson metafizikájából származó mozdulat centrikus filozófiából és a Duncan-testvérek nyújtotta mozdulatélményből alkotta meg Dienes Valéria e modern táncirányzatot és az annak alapjául szolgáló mozdulatrendszert. A tanfolyamok Budapesten folytak, az Alkotás utca és a Nagyenyed utca sarkán. Gadányiné, Dienes későbbi titkárnője számol be első benyomásairól. Amikor belépett, Dienes talpig feketében ült a zongora előtt. *„Ilyet még nem láttam: a növendékek nem tornáztak, nem táncoltak, hanem mozdulatokat végeztek a profilsíkban Dienes Valéria instrukciói alapján, melyeket ő zongorajátékkal kísért. Némelykor felállt a zongora mellől és szép, sudár alakjával bemutatott egy új mozdulatot az előre-hátra síkban”*. Később a Városmajor utcában béreltek termet, majd Dienes átalakította Krisztina körúti lakásának egy részét teremmé: ez lett az Orkesztikai Iskola helyisége. Itt indult az első teoretikus osztály, amelyben filozófiai, pszichológiai és pedagógiai előadásokat is tartott. *„Egyszerűen, mindenki számára érthetően beszélt, de minden szavának súlya volt. Nemcsak a dolgok lénye-*

gét mondta el, hanem rátért az összefüggésekre is, miáltal elősegítette a jobb megértést, a bonyolult fogalmak közti eligazodást”

Néha nyilvános órák is voltak. Az egyikre Gadányi Jenő festő is ellátogatott, s a benyomások egy képre inspirálták.

Ebben az időben több száz koreográfiát készített (a legtöbbet saját szövegkönyve alapján), és vitt színpadra állandó zenei munkatársa, Bárdos Lajos közreműködésével. 1925-től elképzeléseinek megvalósításához alkotó társra talált Bárdos Lajos zeneszerzőben és karnagyban, a Városmajori templomban működő Cecília kórus vezetőjében. Több közös munkájuk nyomtatásban is megjelent. Bárdos kórusainak hangján szólaltak meg mozdulatkórusai a Zeneakadémián, a Városi Színházban vagy a katolikus nagygyűlésen.

Az Orkesztikai Iskola szervezésében misztériumjátékok születtek dr. Dienes Valéria szövegeivel és az általa kialakított mozgásanyaggal, a Bárdos Lajos által összeállított, illetve komponált zenével. Sajnos annak a zenei anyagának csak töredéke maradt meg, amit Dienes Valéria mozgásszínházához írt.

Bárdos így írt az előadásokról 80 éves korában: *"Nem engedett hangszert; a színpadon a mozdulat kórusa volt, az emeleti erkélyen az én kórusom. A két kórus mintegy harapófogóba fogta a közönséget. Ezek egy-két felvonásos, részben fél, részben egész estét betöltő darabok voltak; s az ő személyiségével együtt mély, gazdag hatást tettek a közönségre. Mindez mára teljesen elenyészett; mert a mozgásművészetnek nem volt írásrendszere, filmre venni meg még nem volt mód."*

Az előadásokon a Cecília Kórus működött közre, Bárdos Lajos vezényletével. A meglévő dokumentumok alapján a következő előadásokról tudunk:

1. A gyermek útja	5. Hajnalvárás
2. Szent Imre misztérium	6. A tíz szív
3. Nyolc boldogság	7. Mi lesz velünk? (Patrona Hungariae).
4. Rózsák szentje	

Bárdos Lajos nem egy, azóta is énekelt remekműve a misztériumjátékok számára született. Ilyen például a Karácsonyi bölcsődal, a Libera me, a Popule meus, a Spártai gyermek, a Zarándok-ének, az Ingrediente.

Karácsonyi bölcsődal

Selyem- és Dienes Václava által írt, Bárdos Lajos által szerkesztett gyermek- és ifjúkorra alkalmas zenei művelet.

Nyugodtan

BÁRDOS LAJOS

1. *hagyta hátravesztett*

2. *Isin-kertin várja, várja, a haljait, ki-men-két, je-let-től, csak-kerjant.*

3. *szé-nyen-gyó-ri, szép-er-ő-ze-let.*

4. *A haljait-ök, az őstörvény-ök, az őstörvény-ök, az őstörvény-ök.*

Énekiskola kiadása, Budapest 1934. Fénykép: Károlyi és Zsuzsanna, V. Magyar Képzőművészeti Akadémia, Budapest. Copyright 1934 by Editio Musica, Budapest. Printed in Hungary. Z-C-108

VEGYESKAR

LIBERA ME

Visio de Iudicio Ultimo*

BÁRDOS LAJOS

1. *Agitato, 4-8H*

2. *Li-be-ra, li-be-ra mi Do-mi-ne de*

3. *de mor-te su-per-ter-ra in*

4. *de mor-te su-per-ter-ra in*

* Látvány a végítélettel.
© 1934 by Magyar Képzőművészeti Akadémia, Budapest.
Copyright 1934 by Editio Musica, Budapest.
Printed in Hungary.

Z. 4311

Popule meus

Lamentoso, molto espressivo (2. ed.) L. Bárdos

1. *pp* *pp* *pp* *pp* *pp* *pp*

2. *pp* *pp* *pp* *pp* *pp* *pp*

3. *pp* *pp* *pp* *pp* *pp* *pp*

Copyright 1927 by Magyar Képzőművészeti Akadémia, Budapest. Copyright 1927 by Editio Musica, Budapest. Printed in Hungary.

SPÁRTAI GYERMEK

Dr. Dienes Václava „A gyermek útja” c. műtörvényjétekéből

Allegro robusto, 4-8H

BÁRDOS LAJOS

1. *ff* *ff* *ff* *ff* *ff* *ff*

2. *ff* *ff* *ff* *ff* *ff* *ff*

3. *ff* *ff* *ff* *ff* *ff* *ff*



A mű négy részből áll, melyek mind zenében, mind mozdulatban négy hangulatot testesítenek meg:

- 1. Könyörgés
- 2. Remény
- 3. Ígéret
- 4. Teljesedés

2001-ben a Magyar Mozdulatművészeti Társulat felújította Dienes Valéria - Bárdos Lajos HAJNALVÁRÁS című mozdulatkórus – misztériumjátékát. Ez az előadás az 1925-ben bemutatott misztériumjáték dokumentumhű előadása volt. (**Bemutató:** 2001. november 2. 19.30 óra - Millenáris Teátrum, Budapest)



A lassan 100 éves magyar moderntánc műfajnak - mozdulatművészetnek - is vannak nagy múltú előadásai, melyeket a közönség eddig lehetőségek hiányában nem ismerhetett meg. Ez a felújítás kísérlet arra, hogy a mai kornak lehet modern színpadi eszközökkel valami régit újraalkotni táncban, a mozdulatok nyelvéen.

„egészen személyesen készülődött bennem az én mozdulatkórusom gondolata, amelynek az orkesztika későbbi korszakában még tágabb keretek-

ben, egészen a kórusdrámáig kellett fejlődni. ... „A »Hajnalvárás« általános emberit akart közölni, valami olyasmit, mint az ember mélyén gyökerező kiolthatatlan várást és keresést, amelynek csak teljesedés lehet a vége. ...” (Dienes Valéria)

A Belvárosi Színházban 1926-ban előadott „Nyolc boldogsághoz” Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspök mondott bevezető beszédet. Az előadás függöny előtti kétrészes prologgal indult, és az egyes boldogságoknak megfelelő színek három részből álltak: egy szöveges bevezető, egy énekkel kísért orchéma (szóló, duó, trió és/vagy kórus) és egy énekkel kísért mozdulatkórus. Későbbi előadásokon (Miskolc, Székesfehérvár stb.) a szöveges bevezetőket élőképek kísérték. Ezzel az előadással kezdődött a szerző vallásos tematikájú műveinek sorozata, amelyhez később a történelmi témájú érdeklődés is hozzájárult.

Dienes Valéria egyik sajátos műfajának, a költői arcképeknek kimagasló képviselője az 1930. évi „Három költői arckép” volt. (Belvárosi Színház), amely válogatott költemények előadásával és táncos megjelenítésével jellemezte a szerzőket. Rabindranath Tagore versei „Végtelen út vándora vagyok” címmel, William Jones zenekíséretével; Babits Mihály versei „Engem nem látott senki sem” címmel és Sík Sándor arcképe „Nézek szembe a nappal” címmel került bemutatásra. Itt természetesen nem a versek egyszerű „megtáncolásáról” volt szó, hanem a költemények hangulatának, a belőlük áramló érzelmeknek, gondolatoknak vizuális mozdulati újratemtéséről.

A történelmi mozdulatdrámák sora a „Szent Imre Misztérium” című nagyméretű táncjátékkal kezdődött. Majd folytatásaképpen Valéria számos nagyméretű, több száz szereplős történelmi mozdulatdrámát alkotott, amelyek kimagasló állomásai 1932-ben „A rózsák szentje”, 1935-ben „A gyermek útja” (mindkettő saját szövegre, Kerényi György ill. Bárdos Lajos zenéjére), valamint 1938-ban a „Patrona Hungariae” misztériumjáték 13 orchémában (szöveg: Dienes Valéria, zene: Bárdos Lajos). „A gyermek útja”, kórusdrámát 1935. szeptember 30-án mutatták be szabadtéri Színpadon a városligeti Iparcsarnok előtt 4 orchémában. Zenéjét Bárdos Lajos írta. „Ezer szereplője van a legújabb magyar misztériumjátéknak”. Írta a Nemzeti Újság. 1940. november 22-én ismét előadták felújítva a Városi Színházban.

Irodalom

- Dienes Valéria 1983. Hajnalvárás, Szent István Társulat kiadó, Budapest
Dienes Valéria 1996. Orkesztika Mozdulatrendszer, Planétás kiadó, Budapest
Szabó Ferenc SJ 2001. Dienes Valéria önmagáról, Agapé kiadó, Szeged
Téglás János 1982. Dienesék levelei Babbitshoz Zrínyi Nyomda, Budapest